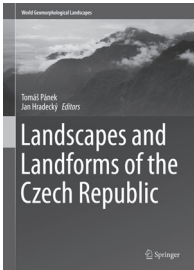

LITERATURA

Pánek, T., Hradecký, J. eds.: Landscape and Landforms of the Czech Republic. World Geomorphological Landscapes. Springer International Publishing, Berlín 2016, 422 s. ISBN 978-3-319-27536-9.

Pod vedeckou záštitou Medzinárodnej asociácie geomorfológov (International Association of Geomorphologists – ďalej IAG) vznikla hodnotná knižná séria pod názvom World Geomorphological Landscape, v rámci ktorej sa rodia vedecké monografické diela prezentujúce výsledky výskumu reliéfu ako významnej zložky krajiny dosiahnuté vo viacerých krajinách sveta. Švajčiarsky vydavateľ knižnej série Springer International Publishing avizuje vydanie celkom 13 titulov. V roku 2014 vyšli tituly venované krajine a reliéfu Francúzska, Španielska a Indie, v roku 2015 boli vydané monografie o Namíbií, Maďarsku, Južnej Afrike, Etiópii a Brazílii, v roku 2016 sa podarilo publikovať diely o Kolumbii a Českej republike (ďalej ČR). Na rok 2017 sú avizované tituly o západnej Kanade, Taliansku a Portugalsku. Hlavným zostavovateľom série je profesor Piotr Migoń z Wroclavskej univerzity, v súčasnosti pôsobiaci ako člen výkonného výboru IAG. Zaujímavé je, že diel venovaný Poľsku, z ktorého pochádza editor, sa na internetovej stránke Springeru neuvádza.

Oceňujem rozhodnutie českej geomorfologickej komunity pustiť sa do tohto celosvetového knižného projektu. Dalo jej skvelú príležitosť vzájomnej kooperácie, z ktorej vzišlo syntetizujúce dielo poskytujúce ucelený obraz o stave regionálnych výskumov reliéfu a krajiny na území ČR. Okrem bilancovania stavu vznikol cenný komparačný materiál konfrontovateľný s výsledkami podobne zameraného výskumu v krajinách zapojených do projektu. Význam diela takto presiahol národný rámec a nadobudol medzinárodný rozmer.

Recenzovaná publikácia má 422 strán v plnofarebnom prevedení, je napísaná v anglickom jazyku. Editori diela Tomáš Pánek a Jan Hradecký, geomorfológovia

z Ostravskej univerzity dielo poňali ako zborník s 30 príspevkami rozdelenými do troch základných tém. Žiadalo by sa nejaký uvádzajúci text zjednocujúci výsledky dosiahnuté v jednotlivých prácach danej kapitoly, nájsť a zadefinovať akýsi spoločný menovateľ, syntetizujúci výstup. Takto to zostáva na čitateľovi, aby sa popasoval s veľkým množstvom prezentovaných výsledkov z veľmi heterogénneho súboru štúdií. V zozname autorov nachádzame 39 mien vedcov z českých vedeckých inštitúcií a univerzít a meno I. Poliaka. Najpočetnejšie sú zastúpené pracoviska v Prahe, Ostrave a Brne. Výber odborností autorov v súlade s danou interdisciplinárnou problematikou čiastočne presahuje rámec geomorfológie aj fyzickej geografie. Do projektu boli prizvaní z oblastí geológie, geofyziky, environmentálnych vied, histórie, archeológie ale aj profesionálny fotograf. Z hľadiska zadefinovania problematiky, ktorú chce knižný projekt riešiť, by bola v prospech veci vyššia účasť odborníkov z rozličných oblastí výskumu krajiny. Krajina je kľúčovým slovom rovnocenným s reliéfom, v názve publikácie je dokonca na prvom mieste. Editori vo svojom úvodnom texte vysvetľujúcom základné ciele knižného projektu okrem iného zdôrazňujú centrálnu prienikovú polohu ČR, ktorá sa podpisuje pod vysokú diverzitu prírodných krajinných typov determinovanú geomorfologickou heterogenitou daného územia. Okrem prezentácie strategických zámerov nachádzame v úvode základnú geomorfologickú charakteristiku územia ČR z geomorfologických kapitol Zemepisného lexikónu vydaného kolektívom autorov pod vedením profesora J. Demeka v roku 2006. Aj tu mi chýba viac úvodných faktov a poznatkov o krajine.

Prvá kapitola má názov Physical Environment (Prírodné prostredie), zahrnuje 3 príspevky, ktoré by sa dali označiť za paleogeografické alebo paleogemorfologické. Venujú sa prírodnej histórii reliéfu, J. Grigar prezentuje charakteristiku základných etáp tektonického a geologického vývoja územia dnešnej ČR akceptujúc špecifiká Českého masívu a Západných Karpát. V podobnom duchu sa nesie príspevok T. Pánka a V. Kapustovej s väčším dôrazom na geomorfologické aspekty tohto vývoja. V štúdiu J. Hradeckého a R. Brázdila získavame cenné poznatky o vplyve klimatických oscilácií na formovanie prírodnej krajiny ČR počas terciéru a kvartéru.

Druhá kapitola s názvom Landscapes and Landforms (Krajiny a reliéf) je najobsiahlejšia, tvorí ju 25 samostatných vedeckých štúdií. Na rozdiel od predchádzajúcej kapitoly neriešia danú problematiku v rámci celej ČR, ale sa jej venujú v rámci menšieho územia, najčastejšie na úrovni geomorfologického celku, ktorý je pred daný parciálny problém takpovediac vhodným typovým územím. Príspevok J. Kalvodu a B. Balatku patrí k tým, ktoré sa lepšie zhostili zadanej témy, ich výsledky dosiahli požadovaný prienik geomorfologického a krajinnno-ekologického výskumu. Oceňuje tú časť práce, ktorá interpretuje nedávne resp. aktuálne geomorfologické a environmentálne hazardy ohrozujúce českú metropolu, najmä zosuvy a povodne. Príspevok K. Žáka, P. Bosáka a J. Bruthansa venuje aktuálnym

otázkam geomorfologického vývoja krasovej krajiny Českého krasu okrem iného aj z aspektu ochrany pamiatok a rozvoja turizmu. Článok K. Žáka je okrem záverečnej kapitoly rýdzo geomorfologický, zameraný na identifikáciu fosílného reliéfu v pohorí Brdy vytvorený v periglaciálnych podmienkach ľadových dôb. K tým, čo sa dobre zhostil témy vzťahu medzi krajinou a reliéfom, patrí P. Mentlík. Zaoberá sa tým, ako podložie a reliéf svojou typovou variabilitou ovplyvňuje kvalitu života obyvateľov pohraničných regiónov Šumavy a Českého lesa. Neplatí to o J. Mrlinovi, ktorého práca o mladých prejavoch vulkanizmu na západe Čiech zostáva v celom rozsahu na strane vulkanickej geomorfológie, bez intenzívnejšieho hľadania väzieb na problematiku výskumu krajiny. Príspevok P. Rašku a V. Cajza zaoberajúci sa postvulkanickým vývojom Českého stredohoria sa v závere predsa len čiastočne posunul do oblastí výskumu krajiny (vplyv človeka na reliéf a „geoheritage“).

Štyri príspevky sú venované oblastiam ČR so špecifickým krajinným typom na kriedových pieskovcoch. Z. Vařilová sa venuje krajinou formovanou na labských pieskovcoch, J. Adamovič rieši čisto geomorfologickú problematiku pieskovcového reliéfu Kokořínska. Tento autor spolu s J. Mertlíkom prezentujú štúdiu opäť čisto geomorfologickú o reliéfe na pieskovcoch Českého raja. Podobný prístup zvolil aj J. Vítek zaoberajúci sa rovnakým typom štruktúrneho reliéfu a prírodnej krajiny v oblasti skalných miest v okolí Adršpachu a Broumova.

Jediný zahraničný vedec v autorskom kolektíve Poliak P. Migoñ (hlavný editor celého projektu) prezentuje príspevok tiež dominantne geomorfologického zamerania. Predmetom jeho záujmu je morfogenéza oblastí granitových intrúzií Jizerských hôr postihnutých procesmi pleistocénnej glaciálnej modelácie. Podobnú charakteristiku možno uviesť o štúdiu V. Pilousa zaoberajúci sa polygenetickým reliéfom Krkonôš a dva príspevky K. Kirchnera prezentujúcu výsledky regionálneho geomorfologického výskumu Žďárskych vrchov a kaňonu rieky Dyje. Vzájomnými väzbami medzi povrchovou a podzemnou krasovou krajinou Moravského krasu a históriou prítomnosti človeka v nej sa zaoberá príspevok J. Kadleca a P. Nerudu.

Nasledujúce 4 štúdie stavajú na dosiahnutých výsledkoch regionálneho geomorfologického a sčasti aj krajinárskeho výskumu zo severovýchodnej časti Českého masívu. Príspevok P. Štepančíkovej a J. Stemberka sa venuje krajine granitových masívov Rychlebských hôr a Žulovskej pahorkatiny identifikuje jej formy reliéfu s vysokou turistickou atraktivitou. Čisto geomorfologickou problematikou periglaciálneho reliéfu Hrubého Jeseníku článok M. Krížeka. Iný prístup zvolil J. Lenart, jeho štúdia je príkladom výskumu antropogénnej transformácie reliéfu a krajiny spôsobenej historickou ťažbou bridlice. Z. Máčka rieši problematiku, ktorá je aktuálna v prostredí dynamicky sa meniacej lužnej krajiny v Litovelskom Momoraví. Z. Máčka a J. Kadlec sa zaoberajú podobnou problematikou mladej a dynamicky sa meniacej lužnej krajiny strážnického Pomoravia.

Antropogénne silne transformovaná banská a priemyselná krajina Ostravska skúmaná v príspevku M. Mulkovej, P. Popelku a R. Popelkovej si a priori vyžaduje

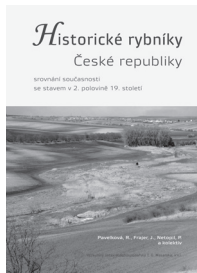
prienikový prístup skúmania využívajúci geomorfologické aj krajinárske metódy výskumu. V práci nechýbajú ani aspekty revitalizácie zdevastovanej krajiny, autori nevynechali ani zaujímavú tému umeleckého zobrazenia krajiny baní a tovární v krajinomalbe. J. Hradecký spolu s ďalšími 6 autormi prispeli do knihy štúdiu, ktorá sa zaoberá nielen kvartérnym vývojom časti povodia rieky Odry. Ich výskum sa zamerá aj na kultúrnu krajinu stredovekých rybníkov a prírodnú krajinu nivy Odry s voľnými meandrami. V štúdiu T. Pánka a J. Lenarta sa prezentujú výsledky výskumu reliéfu postihnutého rôznymi typmi gravitačných deformácií, ktoré sú dôležitým krajinotvorným prvkom a fenoménom ovplyvňujúcim ľudské aktivity. Záverečný článok kapitoly od T. Pánka, J. Miklína a K. Kirchnera upriamuje pozornosť turisticky veľmi atraktívnu krajinu Pavlovských vrchov s neobyčajne prítazlivými vápencovými bradlami vonkajšieho bradlového pásma.

Tretia kapitola s názvom Geoheritage and Geotourism (Dedičstvo neživej prírody a geoturizmus) najlepšie zapadá do koncepcie knižného projektu cieleného na väzby reliéfu a krajiny. Príspevky predchádzajúcich kapitol kladli väčší dôraz na samotný reliéf, na geomorfologické procesy a formy a zväčša len v druhom pláne a v menšom rozsahu boli do prác zakomponovaný výskum krajiny. Dva príspevky tretej kapitole sú prvoplánovo orientované na krajinu, v ktorej sú reliéf a podložie dominantnými krajinotvornými prvkami. Obe štúdie sú zamerané na aspekty ochrany abiotických prvkov krajiny a ich využitia v rámci ľudských aktivít označovaných ako geoturizmus. Príspevok L. Kubalíkovej je zaujímavou reflexiou na nové trendy v oblasti aplikovanej a environmentálnej geomorfológie. Autorka prezentuje základné východiská výskumného smeru označovaného anglickým termínom geoheritage (česky dedičtví neživé prírody) využívajúc príklady z Českej republiky. L. Kubalíková je tiež autorkou štúdie zaoberajúcej sa problematikou geoturistiky a budovania siete geoparkov.

Na záver si dovoľujem opäť vrátiť k základnej koncepcie publikácie konštatovaním, že obsah väčšiny príspevkov v publikácii obsahovo nekorešpondujú s jej názvom a deklarovateľnými cieľmi projektu. Zjavná nevyváženosť v zastúpení geomorfologickej a krajinárskej časti prezentovaných výsledkov je dôsledkom toho, ako sa vytvoril autorský kolektív. Výsledky krajinárskeho výskumu sú oproti výsledkom geomorfologickému výskumu výrazne poddimenzované. Verím však, že sa tento stav v blízkej budúcnosti dostane do rovnováhy, keď krajinárski odborníci nadviažu na nesporne rozsiahle a kvalitné poznatky kolegov geomorfológov. Táto publikácia je výborným východiskom pre budúcu spoluprácu oveľa širšie koncipovaného integrovaného výskumu krajiny. Napriek tejto strategickému pripomenke hodnotím publikáciu Landscape and Landforms of the Czech Republic ako mimoriadne hodnotné dielo medzinárodného významu, ktoré je výrazným obohatením českého knižného trhu v oblasti vedeckej a odbornej literatúry.

Pavelková, R., Frajer, J., Netopil, P. a kolektiv: Historické rybníky České republiky: srovnání současnosti se stavem v 2. polovině 19. století.

Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i., Praha 2014, 167 s.
ISBN 978-80-87402-32-0.

Publikace vznikla v rámci řešení projektu NAZV KUS QJ122023 Hodnocení území na bývalých rybníčních soustavách (vodních plochách) s cílem posílení udržitelného hospodaření s vodními a půdními zdroji v ČR.

V úvodních kapitolách jsou blíže rozebrány již publikované práce. Je uvedeno, k jakým závěrům dospěli historici a další badatelé zabývající se danou problematikou. Čtenář se dozví, kolik rybníků existovalo v průběhu staletí a jaké byly nejvýznamnější (str. 26, 27), jaká byla jejich plocha. Co vedlo k rozmachu a zlatému věku budování a provozování rybníků a jiné důležité informace z dobových dokumentů. Následně je uvedeno několik důvodů, které vedly k rušení rybníků v různých časových etapách včetně 20. století.

Kapitola „Mapa a databáze historických rybníků“ pojednává o mapových zdrojích, jež vedly k vytvoření databáze historických rybníků pro území Českých zemí. Mapové zdroje představují rakouská a pruská mapování 18. a 19. století. Na vybraných ukázkách starých map jsou popsány termíny užívané v databázi. Vysvětlen je postup tvorby datové sady rybníků s plochou nad 0,5 ha. V rámci zpřesnění polohy k zamýšleným prostorovým analýzám a průzkumu lokalit bylo nutné provést přesné umístění. Skoro všechny polygony byly ručně posunuty (např. u Chrudimky oprava 92 %) na aktualizovaný mapový podklad, aby se správně umístil podle souřadnic pro další výzkumy, především pro práci v terénu. K analýzám vrstev stávajícího využití ploch byly převzaty vrstvy ZABAGED, a to v 7 kategoriích.

Struktura databáze je polygonová vrstva .shp s atributovou tabulkou, kde je uveden identifikátor objektu, výměra historické vodní plochy, zachovalost objektu, typ vodní plochy v minulosti, typ vodní plochy v současnosti, zdroj pro pořízení polygonu, existence hráze a další položky. Autorský tým vytvořil výslednou mapu se specializovaným obsahem – Současný stav historických rybníků území České republiky a to v měřítku 1 : 400 000, podle velikosti ploch. Topografický podklad tvoří dig. výškový model, plochy zástavby, hranice ORP a krajské (ArcCR500), rozvodnice povodí III. řádu, hlavní toky a hlavní vodní plochy (DIBAVOD, VÚV T.G.M.).

Webový server historických rybníků území České republiky je dostupný v rámci Hydroekologického informačního systému (HIES) VÚV T.G.M., kde jsou pro zobrazení využívány technologie html, asp a Java script (<http://heis.vuv.cz/data/webmap/datovesady/projekty/HistorickeRybniky/default.asp>).

Kapitola „Výsledky analýz databáze historických a zaniklých rybníků“ se věnuje kategoriím zaniklých rybníků: se zcela zaniklou vodní plochou, s vodní plochou

v nepatrné velikosti, na ploše se nachází adekvátně rozsáhlá či větší plocha vodní plocha jiného typu, na ploše se nachází umělý objekt jiného typu a účelu. Zachovalé rybníky jsou členěny podle zachování vodní plochy – zachování v přibližně stejném rozsahu, ve výrazně menším rozsahu anebo ve výrazně větším rozsahu. V Tab. 8 na straně 65 jsou uvedeny základní údaje o ploše a typu zániku největších rybníků v rámci ČR (největší rybník Velká Čeperka Teich o výměře 527,48 ha na Pardubicku). Nyní se na plochách zaniklých rybníků (15 754 ha) nejvíce objevuje zemědělská půda (orná půda, chmelnice, vinice, sady, zahrady a ostatní půda) se 46,9 %, travní porosty (24,0 %), lesem (15,3 %), zástavbou (7,4 %), vodní plochou (2,7 %) a jiným než uvedených způsobem (3,7 %). Zde je patrné, že v rámci analýzy nebyly travní porosty zařazeny do zemědělské půdy. Byly vymezeny jako samostatná kategorie. Velmi přínosný je graf 9, z něhož vyplývá zastoupení skupin genetických půdních typů na plochách zaniklých rybníků na zemědělské půdě, převládají půdy fluvizemní a nejméně půdy luvizemní. U všech zaniklých rybníků autoři provedli hodnocení produkčního potenciálu ploch, který je vysoký v intenzivně využívaných oblastech moravských úvalů a východočeské křídové tabule. V rámci povodí Moravy, Dyje a Odry (MOOD) a povodí Labe a Vltavy (LAVL) bylo zjištěno, že většina rybníků se nachází v nadmořských výškách nad 350 m n. m. Naopak největší rybníky vznikaly v nadmořských výškách do 350 m n. m. V závěrečné části kapitoly jsou uvedeny příklady zániku rybníků u Hostimi, Náměště nad Oslavou, Dolní Lutyně, Zábřehu na Moravě, Čejkovic.

Kapitola „Zánik rybníků v minulosti a obnova či výstavba vodních ploch po roce 1989“ se zabývá hybnými silami v krajině, které vedly k útlumu nebo opětovnému obnovení rybníků počátkem 90. let 20. století. Z konkrétních modelových lokalit jsou popsány důvody zániku nebo zmenšení rybníčních ploch z povodí Kyjovky, Trkmanky, Hlouchely, Ostravice a Hutné. V tab. 19 na straně 133 jsou přehledy počtu akcí evidovaných Ministerstvem životního prostředí spojených s obnovou, odbahněním a revitalizacemi malých vodních nádrží. V následujícím textu najdeme popis realizovaných akcí doplněných mapami a fotodokumentací.

Autoři v závěru uvádějí, že digitální vrstva vodních ploch obsahuje 33 173 položek o výměře 63 923 ha. Ploch menších než 0,5 ha bylo vymezeno 22 649 a zaujímalu plochu 3 435 ha (pouze 5,4 % celkové plochy rybníků). Ty nebyly předmětem analýz. Z vymezeného počtu 10 952 historických rybníků jich existuje 7 536 o celkové výměře 43 888 ha. Zaniklo 3 479 rybníků o ploše 15 754 ha.

Publikace vychází z interpretací map první poloviny 19. století, ale i z jiných etap vývoje krajiny Českých zemí. Pracuje s výsledky prostorových GIS analýz a zjištěná data jsou odrazem rozsáhlé práce autorského kolektivu. Jedná se o zcela nová data, která doposud nebyla v takovém rozsahu zpracována.

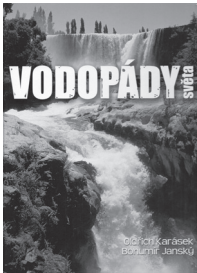
Doporučuji publikaci a především webovou aplikaci k využívání v řadě oblastí – k projektování a obnově starých struktur krajiny, které zanikly v důsledku hybných sil společnosti. Další uplatnění je možné ve výuce místních regionů,

přírodovědy apod. — Nezbyvá než poděkovat autorům za jejich velmi přínosné dílo o historických rybnících zabývající se dobovými souvislostmi, využíváním krajiny v minulosti a současnosti, včetně jejich potenciálu.

Peter Mackovčín, Univerzita Palackého v Olomouci, e-mail: peter.mackovcin@upol.cz

Karásek, O., Janský, B.: Vodopády světa.

Ottovo nakladatelství, Praha 2016, 176 s. ISBN 978-80-7360-898-9.

Kniha *Vodopády světa* je publikací založenou na fotografiích nejkrásnějších vodopádů světa od významného českého fotografa Oldřicha Karáska. Textovou část zpracoval geograf prof. Bohumír Janský. Právě díky textové části, recenzované odborníky z geomorfologie a geologie, je kniha více než jen souborem krásných fotografií.

Kniha má dvě části, kdy v první části je vodopád jako přírodní fenomén podroben rozboru ze všech možných pohledů.

Předně je ukázáno, jak se vodopády dělí, kdy tedy mluvíme o vodopádu, kdy se jedná o kaskádu, katarakt či peřej. Následují popisy způsobu vzniku a zániku vodopádů v geologických souvislostech, část textu je věnována stáří a vývoji vodopádů. Zajímavá je kapitola o tvarech vodopádů. Všechny tyto úvodní kapitoly jsou doplněny jednak vhodně zvolenými ilustračními fotografiemi, jednak názornými schématy geologických profilů nebo ústupem hrany vodopádu v různých časových horizontech.

Formou tabulkového přehledu jsou prezentovány nejvyšší a nejmohutnější (co do množství protékající vody) vodopády světa. Tabulky jsou velmi názorné, kdy kromě například údaje o nejvyšší výšce vodopádu je udána i výška nejvyššího stupně a počet stupňů. Jsou sestaveny podle několika zdrojů, přičemž autoři upozorňují na případné nesrovnalosti v uváděných údajích, případně udávají hodnoty průtoku pro období dešťů a sucha. Následuje další velmi podrobné dělení vodopádů podle způsobu vzniku, které je opět doplněno jak fotografiemi příslušných typů vodopádů, tak četnými schématy a blokdiagramy.

Druhá část knihy se zaměřuje na ukázky významných vodopádů na jednotlivých kontinentech. V této pasáži kniha působí poněkud nevyváženě. Formou velmi zdařilých fotografií jsou prezentovány a textem doplněny všechny nejvýznamnější vodopády na jednotlivých kontinentech, zároveň je patrné, že řadu míst autor nenavštívil, a proto v knize chybějí. Lokalizace zmiňovaných vodopádů je provedena v mapě vždy na začátku každé podkapitoly (kontinentu). Avšak ne všechny vodopády prezentované a očíslované v mapě lze najít i v textu. Zejména se jedná o vodopády v hůře dostupných oblastech např. rovníkové Afriky

(Livingstonovy a Stanleyovy vodopády). Prezentovány jsou i fotografie, na kterých vodopády nejsou a dokumentují a dokreslují např. ledovcový reliéf fjordů, či reliéf národního parku Torres del Peine nebo tukana žijícího v okolí vodopádů Iguazu apod. Text k jednotlivým vodopádům není napsán podle jednotného schématu, ale odlišuje se podle jednotlivých lokalit, přičemž někde je kladen větší důraz např. na historii objevení vodopádů, jinde na vznik a vývoj apod. Autorům lze vytknout, že některé fotografie vodopádů v úvodu a konci knihy nejsou opatřeny popiskem.

Knihla nemá ambice být vědeckým pojednáním o vzniku a vývoji vodopádů, lze ji však hodnotit jako zajímavou ucelenou publikaci o vodopádech na jednotlivých kontinentech i v Česku. Její využití lze doporučit i při výuce zeměpisu.

Miroslav Šobr, Univerzita Karlova, e-mail: sobr@natur.cuni.cz

Psota, J. ml. a kolektiv: Klepec – vrch na Kolínsku.

Vydal J. Psota ml. (s finanční podporou obcí Přešimasy a Tismice), Úvaly 2016, 128 s. ISBN 978-80-260-9319-0.

Nenápadný skalní hřbítek Klepec (358 m n. m.) leží 6 km zjz. od Českého Brodu, tedy blízko Prahy. Je sice hojně navštěvován, ale geografy, geology a dalšími přírodovědci poněkud opomíjen. Geograficky Klepec spadá do okrsku Jevanská pahorkatina, geologicky tvoří sv. výběžek středočeského plutonu a je budován převážně tzv. říčanskou žulou. Jde o mimořádně pozoruhodnou lokalitu nejen z geomorfologického, ale i historického hlediska jako místo táborů lidu a selských bouří v 19. století. Byla proto již v roce 1977 vyhlášena k ochraně jako Chráněný přírodní výtvar Klepec I a Klepec II. V roce 1992 byla

přehlášena do kategorie přírodní památka. Její výraznou dominantu tvoří 8 metrů vysoký skalní útvar označovaný jako Zkamenělý pastýř nebo balvan Slouha. Zvláštní tvar připomínající shrbenou postavu vyvolal četné lidové legendy o jeho původu. Teprve Psotova monografie se snaží věrohodněji vysvětlit okolnosti skutečného vzniku Slouhy, který však žádným balvanem není, protože není oddělen od skalního podkladu.

První všestranně zaměřenou monografii o Klepci zpracoval kolektiv sedmi autorů pod vedením J. Psoty ml., místního historického badatele, kronikáře, publicisty, grafika a organizátora kulturních akcí (např. Den Země na Klepci 16. 4. 2016). Z geografů se podílel na zpracování dr. J. Rubín. O obsahové koncepci publikace vypovídají názvy devíti hlavních kapitol: Úvod, Vrch Klepec, Mezi balvany a pověstmi, Území a jeho ochrana, Historie, Turistický ruch a média, Den Země na Klepci, Použitá literatura, O autorovi. Za průkopnický čin lze považovat

zařazení menších a neobvyklých statí, např. o vandalismu na Klepci a jeho důsledcích nebo o geocachingu.

Geografy budou nejvíce zajímat statí o geologii, geomorfologii, fauně, flóře, archeologických nálezech, vývoji toponym v okolí, popř. o známých osobnostech, které se podílely na prvních výzkumech území (např. prof. J. Krejčí, prof. K. Kořístka). Ocenění si zaslouhuje rozsáhlá Použitá literatura, jež obsahuje použité prameny, 72 knižních titulů, 76 časopiseckých článků i odkazy na články na internetu. Obdivuhodné množství pro tak malé území! Sledovaný vrch má i samostatnou internetovou adresu: <http://www.uvaly.cz/klepce>.

Publikace je po polygrafické stránce bohatě vybavena, opatřena pevnou vazbou, tištěna na křídovém papíře s 230 většinou barevnými obrázky včetně mapek, pérovek, reprodukcí starých pohlednic apod. Právě vybavení obrázky může být předmětem některých kritických připomínek. Zařazení tak vysokého počtu fotografií, z nichž některé se opakují, nebylo příliš šťastné. Např. Slouha se vyskytuje na 31 obrázcích! U některých pěkných krajinářských snímků chybí popisek (např. s. 8–9, s. 38 aj.). Šafrán bělokvětý (s. 42) na Klepci neroste a jeho snímek tam neměl být zařazen.

I přes některé drobné připomínky, které nelze v krátkosti uvést, je podstatné, že se editorovi a autorům podařilo pracně shromáždit nevídané množství informací o tak malém, avšak vysoce zajímavém území ve Středočeském kraji. Patří jim za to dík a plné uznání. Záslužná publikace může být z metodického hlediska inspirací pro moderní regionálně geografické zpracování i jiných přírodně a kulturně cenných lokalit roztroušených po Česku.

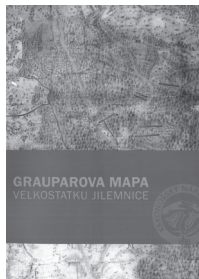
Milan Holeček, e-mail: milan.holecek@volny.cz

Valenta, A.: Grauparova mapa velkostatku Jilemnice.

Správa KRMAP, Vrchlav 2016, 176 s. ISBN 978-80-7535-023-7.

Oblast Krkonoš je častým, ale stále atraktivním tématem diskuzí odborné i laické veřejnosti. Nejvíce je spojována s rozvojem cestovního ruchu, ale neopomínají se ani její významná minulost čilého hospodářství – sklářství či lesnického průmyslu. Z mnohých výzkumů je patrné, že tyto hory přitahovaly pozornost téměř v každém historickém období, jsou z nich dostupná rovněž mnohá umělecká znázornění v podobě obrazů, pohlednic či jiných děl ukazujících ve smyšlené či reálné podobě půvab těchto hor. Mezi taková vyobrazení, byť v širší veřejnosti dosud ne příliš známá, patří i mapa.

Z oblasti Krkonoš se dochovalo poměrně velké množství kartografického materiálu. Krkonoše byly zobrazovány na mapách českých zemí již od 16. století. V této době však začala vznikat i individuální mapová díla zobrazující pouze území

samotných hor a jejich bezprostředního okolí. Jednu z nejvýznamnějších map této oblasti tvoří mapa panství Jilemnice a statku Branná zhotovená správcem jilemnického velkostatku Antonínem Grauparem v roce 1765. Tato mapa v měřítku cca 1 : 12 000 je vyhotovena na jednom listu papíru o rozměrech 199,5 × 355 cm a její originál je uložen ve fondu Ústřední správy Harrachů ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. Právě o této mapě vznikla na počátku roku 2016 publikace, která si zaslouží nemalou pozornost.

Správa Krkonošského národního parku vydala knihu s názvem *Grauparova mapa velkostatku Jilemnice*, jejímž autorem je historik, archivář a vysokoškolský pedagog PhDr. Aleš Valenta, Ph.D. Tato publikace je významným střípkem do souboru příspěvků v oblasti historické kartografie. Představuje zejména podrobný rozbor a analýzu jediné mapy individuálního charakteru, resp. mapy malého územního celku, které byly doposud studovány jen sporadicky. Přestože samotný popis mapy, přepisy textů a dešifrování legendy tvoří větší část publikace, neopomněl v ní autor shrnout též poznatky obecného rázu – ke kartografii v 18. století, stejně tak i charakteristice doby, v níž mapa vznikla a území, jež zobrazuje. Pohled do textu či seznamu pramenů a literatury čtenáře ujistí, že kniha Aleše Valenty vznikla pečlivou dlouholetou prací, představuje „souhrn“ různých druhů archivních pramenů, která je zejména v této oblasti dosud ojedinělá.

Kniha je rozdělena do tří hlavních částí. První z nich zahrnuje teoretické ukotvení tématu v kontextu zájmové oblasti i období, druhá se zabývá všeobecně kartografií a jejím stavem v 18. století, tvůrci map a v neposlední řadě i samotným Antonínem Grauparem. Třetí oddíl knihy pak přináší podrobný rozbor Grauparovy mapy. Publikace je doplněna předmluvou z pera ředitelky Krkonošského muzea Správy KRNAP Blanky Zázvorkové; poznámkami, přílohami, seznamem pramenů a literatury a seznamem vyobrazení. Jediné, co z hlediska členění i obsahu kniha postrádá, je úvodní či závěrečná část, která by pomohla čtenářům objasnit vlastní autorův badatelský cíl a důvody či motivaci, proč se rozhodl dílo tohoto typu zpracovat.

V první části s názvem „Čechy a panství Jilemnice v 18. století“ autor v krátkých kapitolách rozebírá ekonomické poměry v zemi, nastiňuje příčiny i důsledky hospodářských, finančních a správních reforem z období vlády Marie Terezie zejména s ohledem na evidenci pozemkového majetku. Další kapitola je pak směřována k lesnímu hospodářství, které bylo významným zdrojem příjmů 18. století, a to především v horských oblastech, k nimž patřilo rovněž Jilemnicko. Zbytek úvodního oddílu knihy je již zasvěcen samotnému zájmovému území – jilemnickému panství. Nejprve jsou vylíčeny dějiny správy a držby velkostatku se zaměřením na jeho sídlo – městečko Jilemnice. Velkou pozornost pak věnuje zejména šlechtickému rodu Harrachů, kteří panství vlastnili právě v období vzniku Grauparovy

mapy, a jejich (územním) sporům se sousedními velkostatky. V závěru této části pak autor charakterizuje území jilemnického panství s ohledem na zemědělství, průmysl a řemesla. Přináší údaje z Tereziánského katastru, rozebírá návrhy ekonomického reformátora Františka Karla Rudolfa Sweerts-Sporcka na zlepšení výnosnosti v zemědělství a především v chovu dobytka. Z jednotlivých odvětví se věnuje významnému krkonošskému plátenictví, dřevařství a sklářství – rozvoji manufaktur.

Ještě podrobnější členění skýtá druhá část knihy s názvem „Jan Antonín Graupar, úředník a kartograf“. Zahrnuje celkem tři hlavní oddíly. V prvním z nich autor podává stručný obraz české kartografie v 18. století, popisuje, s jakými mapami se setkáváme a jaké byly důvody k jejich vyhotovení. Pozornost však zaměřuje zejména k individuálním mapovým dílům, především mapám panství a jejich autorům. Upozorňuje na fakt, že zemští či vrchnostenští měřiči si při tvorbě svých map brali téměř vždy inspiraci, popř. poučení z děl svých předchůdců. Tímto směrem se pak vydává i autor ve své knize při shrnutí dosud dochovaných (ale i nezvěstných) map panství Jilemnice a Branná a podrobným způsobem porovnává Grauparovu mapu s mapou Josefa Jana Manna z první poloviny 18. století. Ve druhém a třetím oddíle je již kladen důraz na osobnost Jana Antonína Graupara, jeho dílo a působení na jilemnickém velkostatku. O životě autora mapy je známo velmi málo informací, přesto se v knize objevuje mnoho podrobností nalezených zejména v korespondenci po důkladném pátrání v archivních dokumentech. Poutavá jsou například vyprávění o Grauparově působení v úřadu velkostatku, jeho vztazích s nadřízenými nebo naopak o potyčkách při sedláckém povstání v 70. letech 18. století. V neposlední řadě čtenáře jistě zaujmou také doklady o Grauparově chování při nakládání s jeho životním dílem – mapou panství Jilemnice a Branná.

Třetí část knihy nese označení „Popis a charakteristika Grauparovy mapy“. V ní autor nejprve mapu zevrubně popisuje a identifikuje jednotlivé zobrazené lokality. Samostatně jsou poté analyzována parerga (obrazové výzdoby na mapě; celkem jich mapa zahrnuje pět) a ostatní vyobrazení (samostatně vyobrazené přírodní scenérie, jednotlivá stavení a popis hranic, resp. očíslování a grafické symboly hranic). Tyto části jsou pak doplněny dvěma tabulkami shrnujícími vyobrazené veduty (pohledy na města) či výčet textů nezahrnutých do kartuší (orámování názvu mapy). Rozbor kartuší pak vydává na samostatnou část. Graficky velmi zdařilým způsobem přináší autor přepis a překlad celých textů z jednotlivých mapových kartuší, které jsou vždy zároveň i vyobrazeny na pravé straně vedle textu. Dr. Valenta zde upozorňuje na problémy při čtení německých mapových popisů, uvědomuje si nedostatky a umožňuje tak čtenáři do paleografické problematiky rovněž proniknout, text porovnat, popř. si četbu i vyzkoušet. Před koncem třetí části přináší kniha ještě jednu zajímavost – rekonstrukci jednotlivých sekcí Grauparovy mapy s legendou patřičných lokalit. V této souvislosti musím vyzdvihnout vysokou kvalitu jednotlivých obrázků a fotografií celé Valentovy

knihy. Reprodukce mapy, vyhotovené v detailech především ze skleněných negativů Zdenko Feyfara, jež byly pořízeny v 60. letech, jsou vysoce kontrastní a přes zjevná poškození mapy podávají čtenáři detailní obraz tohoto unikátního díla. Ve spojení s větším formátem publikace (A4) tak knize dodávají patřičný punc.

Kromě již zmíněných vyobrazení obsahuje publikace také několik samostatných příloh, které zajímavou grafickou formou zpřístupňují několik dokumentů (zejména korespondence) charakterizujících rozsah Grauparovy činnosti ve správě jilemnicko-branského panství. Všechny dopisy jsou uvedeny v původní německé podobě – transliterovány – a zároveň v českém překladu. Tímto autor knihy umožňuje čtenářům nahlédnout „pod pokličku“ archivních pokladů nejen shrnutím v textu, ale přímo reproduktivní formou.

Grauparova mapa velkostatku Jilemnice–Branná patří mezi unikátní kartografická díla 18. století. Individuální mapy, zejména pak mapy menších územních celků, mezi něž se řadí rovněž mapy panství a velkostatků, patří v českém i zahraničním prostředí k velmi zřídka probádaným, někdy i málo zpřístupněným a dostupným dokumentům. Vydání knihy Aleše Valenty je proto významným příspěvkem obohacujícím historickokartografický výzkum. Přináší detailní přiblížení obsahu kartografických i jiných archivních dokumentů, a to nejen laickým čtenářům různého zaměření, kteří mají možnost se s tímto materiálem blíže seznámit, ale i zájemcům z řad historiků či archivářů. Těm může přinést inspiraci pro podobná bádání a třeba i motivaci pro objevení podobných „pokladů“. Vzhledem k osobě autora knihy je patrné, že výzkum Grauparovy mapy, okolností jejího vzniku i charakteristiky, byl proveden metodami historické práce. Otevírá tak i možnosti obohacení ostatních příbuzných oborů, popř. dalších analýz této či podobných map z jiných (např. geografických, krajinářských) pohledů.

Martina Tůmová, Univerzita Karlova, e-mail: martina.tumova@natur.cuni.cz